ШАЛЯПИН В КАЗАНИ. ЖИВОПИСЬ, ГРАФИКА, СКУЛЬПТУРА. КАТАЛОГ.

К 150-летию со дня рождения Ф.И. Шаляпина. – Казань: ИЯЛИ, 2023. – 80 с.: ил. китабына бәяләмә

Ф.И. Шаляпинның тууына 150 ел тулуны бәйрәм итүгә әзерлек һәм аны үткәрү буенча Татарстан Республикасы Президенты Р.Н. Миңнехановның 2022 елның 26 июлендәге Указы белән расланган төп чаралар планы нигезендә нәшер ителгән китап басмага Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының Сәнгать үзәге хезмәткәрләре тарафыннан әзерләнде. Төзүчеләр һәм каталогның кереш мәкалә авторлары – сәнгать фәннәре докторы Р.Р. Солтанова һәм сәнгать фәннәре кандидаты О.Л. Улемнова. Каталогны әзерләүдә сәнгать фәннәре кандидатлары Н.В. Герасимова һәм Л.М. Шкляева катнашты. Макеты Институтның нәшрият бүлегендә Д.-М. Р. Галиуллина һәм Н.Т. Абдуллина тарафыннан эшләнде. Китап Татарстан Фәннәр академиясе нәшриятында басылып чыкты.

Каталогта беренче тапкыр нәкыш, графика һәм скульптура әсәрләре бергә туплап бирелә, аларда Казанда туып үскән бөек рус җырчысы Ф.И. Шаляпин (1873–1938) образы һәм тормышының төрле сәхифәләре ачыла, аларның бер өлеше бөек җырчының туган каласы белән бәйле булып, Казан музейларында һәм шәһәр киңлегендә тәкъдим ителгән, шулай ук Татарстан рәссамнары тарафыннан әлеге басма өчен махсус язылган.

Каталогта тасвирый материал «Нәкыш», «Графика», «Скульптура. Мультимедиа» бүлекләре эчендә хронологик тәртиптә бирелә. Бу Татарстан тасвирый сәнгатендә төрле тарихи этапларда Ф.И. Шаляпин образын шәрехләү үзенчәлекләрен ачык күрсәтергә мөмкинлек бирә. Альбом-каталог өлеше О.Л. Улемнованың «Федор Шаляпин Казанның тасвирый сәнгатендә», Р.Р. Солтанованың «Скульптурада, медальер сәнгатендә Ф.И. Шаляпин образы» кереш мәкаләләре белән ачыла.

Каталогта тәкъдим ителгән әсәрләрнең төп өлеше А.М. Горький һәм Ф.И. Шаляпин музее фондларында (ТР Милли музее бүлекчәләре), шулай ук ТР Дәүләт сынлы сәнгать музеенда саклана. Нигездә, бу – совет чоры Татарстан тасвирый сәнгатенең әйдәп баручы осталары – рәссамнар В.И. Куделькин, Р.В. Нурмөхәммәтов, А.М. Родионов, Е.А. Симбирин, графиклар Р.А. Госманов, И.К. Колмогорцева, Ю.Б. Лысогорский, Э.Г. Ситдыйков, скульпторлар Н.П. Тузов һәм П.И. Макаров эшләре. Бу әсәрләрнең күбесе А.М. Горькийның һәм Ф.И. Шаляпинның 100 еллык юбилейлары уңаеннан иҗат ителә. А.М. Горькийның Казандагы әдәби-мемориаль музеенда әлеге уңайдан зур чаралар үткәрелә. Совет чорында әлеге музей Ф.И. Шаляпин шәхесенә, А.М. Горькийның дусты буларак,

зур игътибар бирә. Әсәрләр, нигездә, музей заказы буенча языла. Болар – җырчының портретлары, биографиясенең төрле эпизодларына багышланган тематик картиналар, шулай ук Ф.И. Шаляпин тормышы белән бәйле Казан күренешләре. Аларның барысында да Ф.И. Шаляпинның А.М. Горький белән дуслыгына аерым басым ясала.

Совет чорыннан соң Татарстан рәссамнары арасында Ф.И. Шаляпин шәхесе белән кызыксыну кимеде. Музей фондларында В.К. Федоровның ике картинасы (Ф.И. Шаляпин портреты һәм Ф.И. Шаляпин белән А.М. Горькийның икесенең портреты) һәм Ф.Г. Халиковның «1883 елда Казанда Май чабу» дигән киң күләмле матур полотносы гына саклана. Соңгысында халыкның бәйрәм итүе һәм кечкенә Федя Шаляпинның шунда катнашуы күрсәтелә. Казан рәссамнарының остаханәләрендә әлеге тема буенча тагын берничә әсәр булуы ачыкланган, алар арасында Россиянең атказанган рәссамы И.С. Айдаров тарафыннан язылган Явыз Иван образындагы Ф.И. Шаляпин портреты аерылып тора.

Каталогка кертелгән хәзерге әсәрләрнең күп өлешен махсус Россия Рәссамнар берлеге һәм Россия рәссамнары иҗат берлегенең Татарстан бүлекчәләре рәссамнары тарафыннан әлеге проект өчен махсус язылган картиналар тәшкил итә. Төрле буын осталары – ТРның халык рәссамы М.И. Кузнецов, ТРның атказанган рәссамнары И.М. Самакаев, М.В. Самакаева, И.В. Антонова Ф.И. Шаляпин портреты образларын һәм биографиясендәге аерым эпизодларны үзләренчә шәрехләделәр, Казандагы аның исеме белән бәйле урам һәм биналарны сурәтләделәр. Җырчының биографиясен турыдантуры гәүдәләндерү һәм фоторәсемнәрен күчереп ясау юлыннан китәргә теләмәгән рәссамнарга, башкаларның әсәрләреннән өземтәләр китереп, билгеле образлар һәм символлар белән постмодернистик уенга мөрәҗәгать итү хас. Бу А.Н. Егоров, Е.С. Ермолина, В.В. Карасева, А.Н. Лопаткин, А.А. Петров полотноларында һәм яшь рәссамнар В.Г. Баранов, Е.Ю. Васильева, Р.Л. Маврина графикасында да күренә. Визуаль сәнгатьнең актуаль формалары А.Р. Саргинның (Ильясова) мультимедия композициясендә тәкъдим ителә, аны шул биттәге QR-код ярдәмендә карап була.

О.Л. Улемнованың «Федор Шаляпин Казанның тасвирый сәнгатендә» дигән кереш мәкаләсендә Ф.И. Шаляпинга багышланган музей коллекцияләре (нәкыш һәм графика), шулай ук проект өчен булдырылган хәзерге заман әсәрләре гомумиләштерелә һәм анализлана. Автор Федор Шаляпинның Казан мәдәниятендәге роле һәм урыны, аны тану һәм эндәшмәү тарихының аларда ни рәвешле чагылуын, төрле тарихи чорларда Шаляпин темасын гәүдәләндерүдәге художество алымнарын, рәссамнар кулланган сәнгать чараларның киң палитрасын ачып бирә.

Казан сынлы сәнгатенең Ф.И. Шаляпинга багышланган өлешендә скульптура аерым роль уйный. Ф.И. Шаляпинга беренче һәйкәл 1998 елда нәкъ менә Казанда куела. Аның авторы – Мәскәү

скульпторы А.В. Балашов. Ул шәһәр пространствосының аерылгысыз өлешенә әверелде. Р.Р. Солтанова сүзләренә караганда, скульптор һәйкәл-күзаллау, һәйкәл-идея торгызып, Ф.И. Шаляпин шәхесенең тарихи, гомуммәдәни кыйммәтен күрсәтә алган. Казанда М. Җәлил исемендәге Татар академия опера һәм балет театры тарафыннан үткәрелә торган Ф.И. Шаляпин исемендәге (башта бөтенроссия, аннары халыкара) опера фестивале медальер сәнгате үсешенә яңа этәргеч бирде. Фестиваль өчен кайбер истәлекле медальләр (хәзер алар театр музеенда саклана) эшләгән Казан скульпторы И.Н. Башмаков – аның күренекле вәкилләренең берсе. Хәзерге этапта бу традицияләр яшь скульптор Т.С. Тюрин тарафыннан үстерелә. Ул плакеткада Ф.И. Шаляпин образын гәүдәләндерде. Шулай ук 2023 елда бөек җырчының юбилеен бәйрәм иткән көннәрдә ачылган мемориаль тактаның да авторы – Т.С. Тюрин. Такта урнаштырылган йортның (хәзерге вакытта сакланмаган) флигелендә Ф.И. Шаляпин дөньяга килгән була. Каталогта скульптор З.Х. Мөхәммәдьянованың Ф.И. Шаляпин бюсты өстендә эшләве дә чагылыш тапкан. Бу бюст каталогны әзерләгән вакытта тәмамлану алдында торып, бүгенге көндә А.М. Горький һәм Ф.И. Шаляпин музеена килүчеләрне каршы алып тора.

Р.Р. Солтанованың «Скульптурада, медальер сәнгатендә Ф.И. Шаляпин образы» дигән кереш мәкаләсе Ф.И. Шаляпинның Казандагы дөнья күләмендә беренче һәйкәлен төзү тарихына, совет һәм постсовет чорлары Казан скульпторларының Ф.И. Шаляпин образы өстендә эшләвенә багышлана. Эшнең барлык этап һәм формаларын анализлап, мәкалә авторы болай дип ассызыклый: «...на современном этапе в раскрытии образа великого певца в мелкой пластике наблюдается значительное расширение круга выразительных средств (контррельеф, углубленный контур, чернение), усложнение композиций, пластического языка и фактуры круглых медалей, включение философских, социальных, публицистических аспектов современности».

Шулай итеп, ТР Фәннәр академиясе Г. Ибраһимов исемендәге ТӘһТИнең яңа басмасында Татарстан тасвирый сәнгатендә бөек рус җырчысы Ф.И. Шаляпин образын шәрехләү тарихы ачыла, XX гасырның икенче яртысыннан башлап ул Казан рәссамнары иҗатының мөһим өлешенә тәшкил итә, Россиянең һәм Татарстанның хәзерге заман сәнгатендә кабат актуальләшә.

А.Б. Шляпкин тарафыннан башкарылган бизәлеш басманың дәрәҗәсен тагын бер баскычка күтәрә. Ул Казанның борынгы һәм хәзерге фоторәсемнәре нигезендә альбом-каталогның тышлыгын һәм шмуцтитулларын эшләгән: компьютер графикасы чаралары ярдәмендә үзгәртелеп, алар Шаляпин яшәгән чор шәһәрен сагыну атмосферасы тудыралар.

Тулузакова Галина Петровна,
сәнгать фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының Сәнгать белеме үзәге фәнни хезмәткәре